

С. (Каам) 4
Э - 2

- 93 43 1

Эрнжэнэ Константин

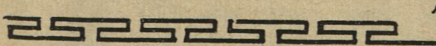
иср
инд-43

К84(2-643) 6
Э763

Эрнжэнэ
Константин

ae
5
-760850-93937
pk

ШҮЛГҮД, КЕЛВРМУД
БОЛН ТҮҮКС

Хальмггосиздат
элст-1964

НАРГ

Үрглжд залу дууч	3
----------------------------	---

Шүглэн

Мана аав Ленин	11
Эмд нарн	12
Улан туг	14
Москва, менд	18
«Таралн»	21
«Назр дор, холд...»	23
Максим Горькийд	25
Мартгдхн уга	26
Хавр	29
Инъг чамд	31
Советин күүкн сээхлэ	33
Нарма	37
Сувсн дольган	39
Мана ханлт	41
Мини йөрэл	42
Хойр зүркн	44
Мөнк байр	46
Эрэсэ	48
Тенгс теврэд хэрнэв	50
Нарна хотнд бүүрлв	52
Элст эргндк цецг	53
Ленинэр нартсн назр	54
Зүркндм эмд	56
Республикм	57
Сөнгин дун	59
Көгжм иктэ дун	60
Эвин түрүн хавр	62
Хөөчин туск дун	64
Торһн хадгар өлгэднэв	66
Зүркн	68
Баатрин дүр бээх	69
Теегин очн	71
Ханлт	74
Хаврин зэнг	75

ХАР МОДН ҮАНЗ

Теегин туңһлн үсэрсн аһарар оошган дүүргэд, сенр, сергмжтэ баһчудин нээрт седклэн ханһаһад ирсн Бата э уга дүн-дүлэд нөөртэн саатулгадад, сүкрэд унтад одв.

Һатһһна һанц модн, ижлэрен эн-зах уга ик болж ур-һад, нигтрэд, уняртад бээсн болв. Савилдсн цацгта бүч-рмүднь сарин герл халхлад, сүүдрэн хо-цаһан күүкнэ чи-рэ деер тусхаж саглрна. Бата тал хэләһэд ярлзжасн хойр бүргр хар нүднь хооран цухрад, холжад йовна. Ба-та өөрдэд, хойр һарарн теврэд бәрхәр седэд, инәмсэд өөрднэ; тернь теегин жирһлһн мет күцгдхш...

Һатһһна һанц моднд Зандан асхна түшүлэд тэвчксн көгтэ домбрин хойр чивһцн арһул үлэсн жөөлн салькнд:

Захин һанц модиг
Задин салькн саатулна.
Заһлма болсн Батаг
Занда күүкн зүүдлнэ.
Бичкн һанц моднь,
Бүчрэн севж наадна.
Бадмшад ирсн Зандань
Батан өмн ярлэна...—

гигэд жиннэд дуулдад бээцхэнэ. Докур ацатин хамтхасд домбрин чивһцдин ду дахулад, «шаб-шаб» гилдэд альхан ташлдж шимлдцхэнэ.

Цань, көкрэд уняртсн модна ик төгрг цолд, цегән ну-урин усн деегүр дала болсн кеерлдсн баһчуд оңһцст жи-лк татад делскэд, хээкрлдэд, дуулдад, һочкнн инәлдэд, нег-негән көөлдэд надлдад йовцхана.

Нуурин көвәһәр ноһан деер колхозин мөр довтлачнр олн зүсн бииллдсн хурдн-хурдн мөрд унчкн — урлданд

белджэнэ. Тавад-зурһад хонгт тавшаһад орксн мөрд та-
тур хавсдарн мегдэлдэд, ээвлхэһэн телүлж эмсхлдэд,
тэклин цөгц болсн дөрвэд турударн һазр теелдэд, угзрж
толһаһан зээллдэд, уудан кемлэд, наадлдад бээцхэнэ.

Зандан ардас шүүрэд, көөлдж йовсн Бата тер сээхн
мөрд үзчкэд,— Э э! Эднэ негн деернь һарсв чамаг агч-
мд күцхв! — гигэд мусхлзж инэһэд, тер оln мөрд тал
һарад гүүнэ...

Белкүснднь күрсн, сээхн үнртэ цецгстэ шалв ноһан
Батан көллэнь оралдад, хурдар гүүлгхш. Тигэд зөвэр гөл
болад, муурад ирсн цаглань, генткн жиргр эрчмтэ хар
килһсн цулвур өлң өвснэ шилвлэ оралдсн харһна.

Цулвурин үзүрэс үкс шүүрч авад татхлань, үүлн өн-
гтэ көк бор мөрн, урлдана нальш эмэл тохата, санһаһан
салькид делсксн, сүүлэн саадглсн, хамрарн бишкүрсн,
хурдлхан санад, зогсж бээж.

Бата байрлад, борин күзүһинь теврэд, омруһинь илэд,
хар килһсн цулвуринь эвкэд, көлөн дөрөлэд, эмэлин
бүүргэснь авад, мордхар седлһнлэнь, генткн нег му дүр-
тэ, модьрун бээдлтэ ик хар күн ноһан заагас босж ирэд,
бор мөриг булаж унад, зулад һарна. Бата бор мөрнэ ар-
дас көөлдэд, килһсн цулвурин үзүрэс ки шүүрэд, же ги-
гэд усн-цасн болад көлрч йовад, генткн өсрэд серчкэд,
одак зүүдэн санчкад, дотран маасхлзад инэв. Тигн ги-
хнь Муузра Батан өөр Батан чирэ деер суусн батхнс
альчурарн сэвэд, үргэсн сууж. Бата хойр нүдэн, маң-
наннь чиихлтсн көлс барун һариннь ханцар арчад, минь
ода орсн зүүдэн Муузрад цөөлһж келв.

— Хэрнь, чи нөөртэн мел ирглэд, зовад бээвч. Би ча-
маг серүлн гисн бийм асхн ора унтсн күн гигэд, эмтэхн
нөөричн хармнад бээвүв. Терчн чини өдрэрь санад, уха-
лад йовсн хамгчн зүүдндчнь үзгдженэ гидг тер.

Гем уга, чини сансн цуг бүтх! — гиж ахнь ээтрүлж,
дүүдэн зүүднэ хэрүлһш цөөлһв. — Эн өмнк царигиг цуг-
тнь хаһлад, дүүргэд темснэ мод тэрхэр бээнэвдн. Тер
һатлһнд бээсн һанц мод үзлч? Ямаран эвртэ бөөрхэтэ.
урһцта модн. Тер модар шинжлхлэ, эн һазрт модн ик сә-
энэр урһх бээдлтэ.

Батад асхна сарин герл халхлжасн сүүдрт домбран
хажудан тэвчкэд, шимлджэснь сананднь орад одв.

— Хар булгинь ясад—сонртхад, өргнэр бооһад, нур
тогтаһад, заһс тэвэд, шовуд өскхэр бээнэвдн. Ар көвэ-
днь чигр тэвэд колхозин багц, плантац тэрхвдн. Тарвс,

һу, хавг, аһурцг ик сән урһх һазр. Эн эргндк эмнг һазриг энгднь хаһлад тэрэ тэрх санатавдн.

Оватин Хошуна ар ташу бүклднь хаһлад тэрсн тэрэн ямаран сээнэр урһдг билэ? Дундахурнь йовсн күүнэ толһа эрэ үзгддг билэ. Намр болад, намч-бүрнь шархлтад, толһаһан эрэ дааһад нээхләд ирсн цаглань, мана эцг, Борнушкин Церн, нань чигн улс шүрүтэ хурц шалһар хадад, боодг-боодгарнь овалдг бээсмн. Тер боодгинь боолцад нөкд болж йовад, нег тэрэнэ толһа авад, альхн деерэн үмгхлә, ик-ик умшта алтн шар буудяс альх дүүргж асхрдг билэ.

Тигхд тигж урһдг тэрэн ода эс урһх билү? Зуг залхурл уга, кинж көдлх кергтэ.

Тер цагт манд эврэ гих эдлх мал, гер, һазр уга чигн бээсн болтха. Ода болхла, цуһараднь эврэ эдлх эздүднь бөлвдн, цуһар эврәнмдн һарт бээнэ.

Саак манахн заргдж йовсн Жимгнэ күүрт: альмн, кедмн, чи, өрг, талдан, кееһин төлэ тэрсн удн, уласн, хар модн, яшл, хусм, жөөлн цаһан, бурһсн басл сээхн омһн урһдг билэ.

Хавр болад ирхлә, ацмуднь больбилдэд, хаһрх бээдл һарлдад, герлтэд, хамтхасдиннь үзүрмүднь булталдад, түүнэсн бүчрләд, оln зүсэр цецглэд ирсн цагтан ямаран сээхн авта!

Өрүн маһһарт өөгүрнь хөөһән тууһад, һархла, сээхн үнр тунһлн аһар дахад, хамр-амар орад таанград, оln зүсэр канкнад орксн цагт өрч дотрк эркән чинэ зүркн ээвлхэдән эрэ багтж талваһад, амулцгта эн шуһун ацаснь атхад, сүүдртнь сууһад, амрад һархмн болвза гиж тачадг билэ.

Энүг тэрсн күн арднь орж эс асрхла, тигж урһш уга бээсмн. Мана өвкнрин байн йовснь иим модд эс тэрсн учрар кедү шимтэ сән һазр киидән үржәнэ! — гиж, Му-узра эргндән темснэ модта ,уласта, зээснгин хуучн гер тал хэлэв.

— Мана өвкнриг, эцгнриг мухлалж йовсн ухмлта баячудин, ик гидг ховдг, хол тоолвр уга, бийсиннь онц эмән хэлэдг, оln-эмтнэ жириһләр керг кедг уга улс бээж.

Тер дала болсн алтн мөңгнәсн сән гидг чолун, модн гермүд бэрүләд, модд тэрэд орксн болхла, ода хөөтин зөөр болх билэ. Мана баячуд мел мал өскхәс талдан юм меддго бээж.

Мини тер, сурһуль сурж йовсн балһснд кезәнэ байн,

нойн, кувцнрин бэрүлсн олн давхр чолун гермүд, урһа сээхн модд көкрлдэд, хөөт үрдин зөөр болж үлдсн бээнэ. Тенд зуг хаана йосн сольсн хөөн государствин болж урдкасн улм кеерүлгднэ.

Тедниг сиилүлэд, кеерүлэд, чимэд, эм-арсан өгэд, тавгиннь көлсән мацнадан түркэд, мацнаннь көлсән тавгтан түркэд, генэд-гесэд йовсн улс — орс угатя, көдлмшч улс бээсмн. Мана угатынр болхла, мөнкинд малын ард хатад, туһлин туруһар ус ууһад, туурһин хайрхаһар нар үзэд, хойр нарн болзгта, хур-чийгтнь норад, халунднь шатад, киитнднь даарад, ээмдән бүтн хувцн уга, амрсн чик нөр уга, малыннь төлө генж йовсмн.

Ода тер, тана заасн зээснгин бэрүлсн гертн кедү күүкд-көвүд сурһуль сурж йовна!.. Тиим гермүд ода эн колхоздтн ик кергтө. Школ, больниц, бичкн күүкд бээлһэд асрдг гер, нэр наад һарһдг клуб цугинь бэрх кергтө...

Ах, санаһан бичэ зовтн, эн тана келснтн, санснтн эрк биш күүх. Зуг эн хамгартн ик гидг тодрха, делгу цэ-элһвр кехмн. Би ода энд бээсн деерән эн тана колхозин баһчудла күүндэд, теднэ ухан-седклинь эн хамг олна берк үүл тал хэлэлһж үзнэв. «Демэр күцдг, деесэр холвдг» гидг үлгүрин утхинь олд медүлх кергтө.

Ода энтн танд келхд иим юмн: зерглэд зогсжах хойр һулмт. Нег һулмтнь урң-урң гигэд, унтрн гиж йовна. Наадк нег һулмтнь болхла, уңһдад, улаһад, балһлад өрвкж йовна. Түрүнк һулмтнь удл уга унтрад, уладг хогнь киитрэд, үмсн-тоосн болад, салькнд нисн гижәнэ.

Тер унтржах һулмт гисинь ода медвт? Тертн урдк цагас үлдэд, чинэнь алдрад, дээвлэд ирсн баячуд. Урднь олн эмтнэ күч-көлсэр өсксн мал-герән ода үлдэхдән харм төрлдэд, терүндән тачалдад, арань зуугдад, хорнь буслад, аль-бис үүлдврэр хар санхар седлдэд йовцхана.

— Зул бөкхиннь өмн бадрна гидмн,— гиж Муузра хослан ясв.

Хойрдгч һулмт гиснь бидн болжанавдн. Бидн болхла, хагсу тоста түләнэр зерглсн шин ик көөргэр үлэлһжэх һулмтвдн. Уңһда-уңһда йовж улаһад, улаһа йовж бадрад дэрвкэд одх, оньдин дөрвн цагт унтрш уга делгү зальвдн.

Маниг тигэд дэрвкэд йовх дутм тер һашудж, үлү үзж йовх улстн мана омгта заль деер ус кеж унтрахар седцхәнэ. Тер учрар бидн оньдин саг-серггэр бээж тедн-

лэ аврлт угаһар ноолдх улсвдн. Тиим ноолдан угаһар манд жирһл эврэн бийнь ирш уга юмн.

— Тер терзин шуһуд бөөх аралж үзжэнт? Гөлмөн тосхчад, шүдэн хэврэд, кен ирж торхинь күлэхэд, санамр гесэн цурдалһад кевтнэ. Бийэснь чидл тату хорха, батхн тергүтн гөлм деернь суухла, гөлмэрн ораж авад, цусинь шимэд хайчкад кевтнэ.

— Аралжн шорһлж бэрж шимжэсинь үзлт? Мел уга. Тер юнгад гихлэ, шорһлжн дегд демч, көдлмшч, ни болад олн болхла — бөк!

Демч шаазһа хун бэрнэ гидг. Я йир, уругшан орад сууж йовх нарик улаһад һарч йовх нарн яһв чигн диилжл бээхугов! — гиж келэд Бата орнаси босв.

— Бата, чи мел уснд хэлэсн мет сээхн харһулж келвч. Кенэ ээлнь медгджэнэ. Мел эн мана колхозд эс медгдсн хар сүүдр дахад харшла йовна. Мана колхоз сээхн тохмта, хурдн мөрд өскдгиг чи эврэн меднэч. Жил болһн Улан Цергт гиж сэн-сэн мөрд шүүж йовулнавдн. Тер цагт өгх мөрдөн мана адучнр комисс ирж хэлэхэс урд цалмдад бэрж авад, сурһад-санна, сүүлинь эгцлэд, туруһинь ясад, уснд өөмүлэд, самлад, ик гидгэр, тангсглж белдвр кецхэнэ.

Нидн жил мана орн-нутгин мөртэ церг толһалгч Буденный гидг ик хар сахлта күүнэс мана колхозд «Тана илгэсн мөрдтн мана Улан цергт ик гидгэр таасгдв, тер учрар танд ханлт өргжэнэв!» гисн бичг ирлэ.

— Буденный гидг күн ик хар сахлтаһинь яһж меднэт? Та мел үзсн эдл келнэт,— гигэд, Бата цацгта цаһан альчурар чирэхэн арчн йовж инэв.

— Эн мана тохмта мөрд өскдг колхоз бүрдэхэд Ока Городовиковин нер өгхд мана Хальмг таһичин толһачнр ирцхэлэ. Тигхд Городовиковин зургла хамднь энүнэ эмн эдл иньгнь гиж Буденныйин зург хамднь авч ирлэ. Бидн тедниг алтн рамкд суулһад, колхозиннь парвлянд таңсглж өлглөвдн. Ода бийнь, ик сахлмуд боллдад, дүнгэлдэд суцхана. Терүнэс нааран мана колхозин улс цуһар таныцхана.

Тигэд ниднэхэ Улан Цергт илгэхэр белдчксн сээхн чигн гидг арвн хойр мөрд, комисс ирэд хэлэхэд, таасад, хөөннь ирж авх болад йовж одла.

Маһндуртнь мөрдиг конюшнэс һарһад, услхар седхлэ, һурвн һээвһэ гидг мөрд доһллдад, йовж чадл уга мөлклдэд бээв. Модн девскр деер көлэн тэкилһж кевтэд,

көлнь унтрсн болх гилдэд, илэд-далад, эвлэд, йовулхар седхлэ, «Маниг яһжаснтн энв? Өвчэнэ! Я ях — ях!» гисн бээдл һарлдад, шуукрлдад, нүднь усвклдад, хуурһсарн хойр талан кү шөргэлдэд, чичрлдэд бээцхэв.

Залус цуг хурлдад :саһг, шавхаг, бөрв, төн, белвнцг, шүрүсинь бэрлдэд хэлэлдэд, хүүвлж-хүүвлж мөрнэ шинж меддг, ода ахлач бээсн Темэнгт шулун болдгар мөр йовулв. Мөрдин хүвнь болад ахлач бийнь аашсн бээж.

Темэнг ирэд, мөрдиг эргүлэд, хэлэчкэд, урлинь секэд, бүүлинь хэләһэд, өвдгәрнь цокж үзэд, дөрвн туруһинь өргэд, туруна альхнд наалдсн шег шавринь шүүнчэр хусад хэлэхлэ, белвнцг хоорндаһурнь төмр хадас цокад орулксн бээж. Темэнг хадасиг үзн, адһн-шидгн атхмар сөнглж авад, йод түркэд, шора тер шавднь бичэ ортха гигэд турудинь сәрсәр ораһад, жөөлн хумһлта һазрт салк өрүлэд сөөлһчкв.

— Өцклдүр хэләсн комисст, эндр йовулжах манд өшәтирин тав хаһһасн, иньгүдин седкл бишрәсн ик гидг ичртә йовдл эн! Яһжаснтн энв? Юн гидг юмб эн?! Яһсн чолун зүрктә күн болхв тер?! Келн амн уга келкә мөрнә турунд хамаран хэләжәһэд күн төмр хадас цокдв?! Йир үрн-үрндән амрш уга күн эс болхий тер! Эн мөрд өскжәх, мини тавгт цокхн яһна! Йир яһж зовжадг болх эдн!.. Зуг келдг келн уга болад, арһнь уга болжана гигэд, туула сәэртә, тоһстн күзүтә, хоһр һалзн мөрнә күзүнәс теврв. Темэнгин киитн хар нүднәснь теңгрин аршан хурин төгрг умш мет цегән нульмсн турглад, төгрг хар турун деер дусад, төөн болж шингрв.

Тоһстн күзүтә хоһр һалзн мөрн «эцкритн меджәнәв» гисн кевтә хойр талан цоңнаһад хуурдад инцхәчкэд, хойр өмн көләрн хумһлта һазр селн тееһэд, сүүлән сеглэд, саңнаһарн наадв.

— Игэд, эдгнә гидг эн! — гигэд ижлднь тәвчкэд, талдан мөрд йовулла. Тер мөрдин турунд хадас цоксн күн ода чигн слдад уга...

Терүнә хөөн хавраһа адунд көг тәвхәр йилһж авч ирсн сәэхн тохмта һурвн ажрһс конюшнд орулсн сө, үгцсн кевтә, ик гидг хур орв. Колхозин әмтн цуг гилтә тәрәнә көдлмшт йовсн цаг билә. Һацата кевтә минь тер хурла харһулад, тер сө һурвн ажрһ орулсн конюшнд күн һал өгч. На, ца «Түүмр!» боллдад гергд, өвгд һолта улс шууглдад күртл, хагсу харһаһар хавчад кесн, хулсн деевртә конюшнь дәр мет дәрвкәд шатад унв. Хур гиив.

Өрүнднь бидн цуг гүүлдэд ирвдн.

Алти, кер, чимкх ноосн уга чилм хар ажрһсин нооснь хуухрад, арсднь шатад, эрвигнь шатад, урсад, чиигтэ һазрт дусад, өөк шарсн үнр һарад бээнэ! Гесднь кеврдг болж көөж, нүднь мөлтрж. Деерэс унсн оран ут шар харһан утан өөрдсн күүнэ нүднд орж һашурулна.

Мөрч Манжин Дорж мөлтрсн хойр алг нүдиг алти ажрһин цамрхаднь хэрү дүрэд, альхарн халхлад, күзүһинь теврэд сууна. Медэрэд ирсн, хар санан уга жөөли хойр нүднэснь мелтгэлэд деврсн һашун хар нуымсн мөнк унтсн мөрнэ магна деер дусад, медмж угаһар шингрж геедрнэ. Мөрч минь эн саамдан маниг өөрнь бээсиг үзж-эхш, мана һундлта шууга сонсжахш. Зуг энүнэ һундлинь үзсн күүнэ зүркн заядар урсна...

Удл уга ахлачнр, адучир цуһар цуглрлдв. Колхозин ахлач дегд һундад, яахв гихлэрн:

— Эн алти болсн хээрн мөрд шатасн күн ман дунд бээхлэ сонсж үзж хан! Үртэ-садта болхла, үрдэсн э, тохм таср! Ода эн ормдан орчлнгин шар нар үзл уга од! Үрнь-тернь бол... Турута мал төрүц чамд бичэ үзгдтхэ! Үнн чамаг олх. Үүлэн һартан бэрхч! — гигэд, аарглад зогсжасн улсин күн болһна нүд шилтж хэләһэд, шинж-лэд, арһ уга — акт бичэд, тер алдиднь мөр хазлв. Хортн һэргтэ биш, хортна мек дала. Мөр олдсн уга. Зуг шатсн мөрдин цогцсинь далдлхар хураж йовсн цагт, конюшнин унсн үүдн дор, көңдлн кевтсн тергнэ чиргүлин өөр хуучрад бээсн цаһан мөңгн цокарта хар модн һанз олдв. Ахлач тер һанз авад, күн болһнд үзүлэд, күн болһ-нас сурад, хург кеһэд, эзинь олхар басл чирмэв. Эзнэ эн-др өдр күртл уга.

Би нам ода саглад, малмудиннь өөр хонсн цагтан унтдган уурув... Чи тер сурһульдан эрт йов. Чамла эдл шунмһа баһчудт, комсомольцнрт, эн хордад һуньржах баячуд дурго болна гинэ, хорлтан халдаһад оркхд маһд уга — гигэд, Муузра Батан асхна тээлэд орксн башмг авад, бокс түркэд, шоткар арчв.

Батан бэржэсн цацгта цаһан альчур һараснь медмж уга шувтрад орна өмн унв. Өмнән унад, көлләнэ оралдж йовх альчуран онһл уга Бата өмэрән хойр-һурв ишкэд, зөвэр удан менрэд зогсжаһад, генткн сана авсн кевтэ:

— Уга, тиим болхла, би йовхшв. Иим юм сонса бээж хамаран хэлэж күн йовдв? Энтн хорад, хооран цухрад, хортнас ээжэх темдг. Өшәтнэ өмнэс өрэд, өмэрән йовх

кергтэ. Тер, нидн жил мөрдин көлд төмр хадасд цоксн улсиг дарунь эс олж авлнн-мана цухрлнн. Теднтн тана сулинь медчкэд, амштад, аль-бис ааль һарһж хорлтан халдаж йовна гидг тер. Би саахна келвшв. Мана шатжах һал деер аль-бис мекэр ус кеж унтрахар седнэ. Ода та нанд келж өгвшт. Ода тер һанзнь хама бээнэ? — болж Бата Муузраһас адһж сурв.

— Колхозин ахлач оньдин хавтхлчкад йовдг билэ. Ахлачас сурхлачн чамд дуту уга цээлһэд келж өгх, — гигэд келчкэд, Муузра «нам айстан энүнд келэд оркув билтэл,— халун цуста, баһ наста күн өңгэр халурхад юунд болв чигн орх» гиж дотран санв.—Не, цээһән у, — гиж ширэ тал өөрдв.

Батан барта цоохр шаазнд дүүргэд кесн цээһинь тунһлнҗд Муузраһан келсн келврин дөрв көлдэд доһлсн мөрд түүмрт шатад, нүднь бүлтрсн мөрнэ күзү теврэд ууляд суусн мөрч үзгдэд, Батан уужасн цэнь хоолднь зэнгдрэд, уурнь күрэд, араһан зууһад, хар модн һанзин эзинь олж авхар седэд, колхозин ахлачин тал адһад һарв...

«Акад юмб? Иим олн улс хотндан бээх хортан олж эс чадх. Цуһар хошад нүдтэ, хошад чиктэ, цуг нег күүндг келтэ. Харһу сө хасн бууһин сумн болхнь нам хама-яма туссинь медл уга чигн бээхмн бээж. Нег ээмгт нег һолин ус хамдан ууһад, нег колхозд көдлэ бээж, хотндан орж ирсн чон болсн хортан эс бэрнэ гидг юмб? Йорал уга уснд хайсн чолун биш тер. Ол эргсн чон хавхт төрдмн — олж болх, би олхв!» гигэд Бата хаалһдан да-ла эсв эсвлэд йовж ахлачинд күрэд ирв.

Колхозин ахлач Темөнг, хар-һалзн үрэ мөр хантрад зогсачкад, школин көвүдт хурдн мөрнэ шинж келж өгчэж:

ТОЛҢА БИЙИННЬ ШИНЖ:

Амн нурһарн өргн,

Ахр чон чиктэ.

Тевг-күклнь ахрхн болад нигт.

Мацнань өргн.

Нүднь ик болад цамрха, яснь монцхр.

Хамриннь мөөрсн: өргн болад нүкнь у.

Хойр гер шүднь өндр болад өскэтэ.

Хавн цацу шик махнь өндр.

Дорак хавн шик махнь үлү болхла сэн.

Соянь ут, нэрхн, мөһлцг, назаран гедгр.
Арат соята болхла, наадк бээсн
Угань эдл юмн.

БӨКН БИЙИННЬ ШИНЖ:

Цар мөөрснь у.
Бүдркэнь шовһр, цар мөөрсэн хэлэсн,
Хойр товчлуарн өргн.
Далнь ут, нимгн; мөөрснь гедргэн,
Зээднгэн хэлэсн,
Нурһнь һо, захсн зоота,
Хавснь ирзһр матльһта,
Ова ясарн өндр,
Сүвэ хавсарн өөдэн, күвкгр.

ДӨРВН КӨЛИННЬ ШИНЖ:

Дөрвн турунь хавтха, шадта,
Туула тавгта.
Белвнцгүднь нэрхн,
Шавхагснь ахр.
Өмнк хойр шавхань уйн, ар хойрнь күдр.
Өвдг хооридкнь у.
Өвдгин нүднь өргн.
Шилвиннь яснь нэрн, шүрүснь
Бүдүн, ирзһр заагта.
Шаһа чимгнь ут.
Бөрвиннь сэрснь у, нимгн.
Төң ясарн назаран.
Унад оркхла, сүүлэн өргэд, ар хойр
Көлэн деер татад, өмөрэн тун
Ишкэд одх.

Жинсн төмр дуута...—гигэд эргэд, энд тенднь һа-
рад, бураһар зааһад келж өгв. Бата ирэд мендлэд:

— Би энүгитн кесгэс нааран сонсхар седэ билэв, һээ-
вһе юмн болв,—гигэд, бичкн блокнотан һарһж авад,
келсинь цугинь бичж авв.

Мөрнэ шинжин келвр чилхлэ, Бата школин көвүд-кү-
үкд дуудж авад, телүкнд одад колхоз өсж йовх цагт хо-
ртд ямаран янзтаһар хорлтан күргдгин тускар болн
школин көвүд-күүкд, пионермүд саг-сергг болж колхо-
здан дөнгөн күргхин тускар келв.

— Эн тана колхозин сээхн тохмта, цевр цуста ажрһс тһал өгөд шатасн улс ода чигн олдад угаж. Тадн, пионермүд, нүдэн хурцлж, чикән сөнртхж ноолданд орлх улст,—гигэд сән гидгэр нээрүлж селвгән өгөд, тедниг йовулчкад, ахлачинд орв.

Колхозин ахлач Батаг нег уга ирж йовдго болх гиж санад:

— Не, Бата, сенр юн бээнэ? — гиж сурв.

— Асхн ора нээрэс ирэд, унтхларн, негл үксн кевтэ, эмтәхн нөөрэр унтжв. Өрүнэ серэд, Муузрад, сөөнәһә орсн зүүдән келхләм, зүүднәнм хәрүд Муузра әмд күмнә зүркн әәвлхә дотран шу тусм әәмшгтәһәр шатасн ажрһсин тускар келв. Хажуднь сонса бәәтлм, хуухинм үсн босад, хәәрн, мөрдт харм төрэд, хоолдм хот ордган уурад, хар модн һанзитн үзхәр ирв. Муузра нам меекәрэд, күшцднь келж чадсн уга. Та яахла сән болх гиж меднәт? Тер һанзин эз олж болх уга гиж саннт? Миниһәр болхнь олж болх гиж саннав. Би яһад болвчн олх санатав. Тер кү олж авл уга йовхшив гиж Муузрад үгән өгөд һарч ирүв,—гигэд Бата босад, эрст өлгөтә бәәсн сәәхн-сәәхн мөрдин зургуд хэләһәд саналдв.

— Олад авхла, ю келхв,—күчр гидг сәәхн тохмта ажрһс билә!.. Ормднь одхнь, ода бийнь әмд бәәсн болад, сәәхн цогцсар нүдндм үзгдәд элким урсхана. Теднә ормд үлдснь, эн һә болсн эзән зальгсн һанз болв,—гигэд ахлач шкафиннь татдгас эләд бәәсн цаһан мөнгн цокарта хар модн һанз һарһад өгв.

— Олн улст үзүләд чигн, онц-онцар онцлдад чигн, олсн күүнд мөрәләд үрә мөр өгх болад чигн зарлвдн. Милицд бас герчлләвдн. Тедн һанзин зург күртлнь цокж авцхала. Мөшкәд, мөрдәд йовж-йовж э тасрв. Ода игәд нам унтрх бәәдлтә —гигэд, шүдән шигшләд, уха тунһав.

— Та нанд урднь байн йовсн эс гиж гелн йовсн һазаран элктә әмтс тана колхозд бәәхлә, э угаһар зааһад өгчктн. Би эс медсәр ажглад эргәд йовнав. Намаг ода ирж эн нуста көвүн саак һанзин төр сергәж йовна гиж күн харлхн уга —гигэд, сөөд мал мандг, харулд зогсдг улсин неринь бичәд, альд ямаран хошд юн бәәдгинь сурад, ик гидгэр оньһж авад, Бата ахлачта хоюрн ямаран янзар ол ажглхин тускар асхн күртл күр кеһәд, селвлцәд хәрв.

Бата Муузрандан ирэд, хувцан сольж өмсэд, кеерж авад, Зандан герин хашан өөр ирэд, Зандаг дуудуль.

— Домбр авхв? — гиж Занда терзэр толһаһан бул-талһад, хээкрж сурв.

— Бэг, би һанцармб, наарич! — гиж, Бата һарарн дайль.

Ик удан болсн уга. Занда гүүһэд һарч ирэд, Батан тус өмннь маштг хаша түшэд, ярлзад зогсв. Альһна эрэн үзгддгән уурад ирсн хо-бүрүл цаг билэ. Тер бийнь Зандан хо-цаһан чирэ, хойр хар күмсгнь, барта күрц аль-чурин захас давад саглрсн хар күкл Батад тодрха үзгднэ.

— На, ца, манһдур йовх күмб гиж зүдж йовлч, ода чигн йовад угавч? — гиж күүкн инәмсв.

— Йовсн болхла, ода чини өөр уга болх билүс. Йовад уга гидг эн. Не, йовий, би чамд сөөнәһә орсн зүүдән келж өгнөв,—гигэд Бата Зандан һарас авад, көтрлдэд, тег темцв.

— Шартуд бээсн күүкнчн зүүндчн орсн болхугов. Кел, кел ямаран бээх бээдлтэ? Санжадг болх! — гигэд, Занда тачкнад инэв.

— Занда, чи сонслч. Ода чи селәнэ школын багшч. Дорас өсж йовх баһчудт медрл өгх деерән мана Советин йос болн партин политик цээлһж, уханднь орулж өгчә-нәч... Эндр чини школын көвүд-күүкдлә эн колхозд һарад бээдг ээмшгтә йовдлмудин тускар күүндвр кевв. Тер йовдлмудин тускар чи эврән юм меднч? — гигэд Бата йовдлан зогсаһад, Зандан эм деернь һаран арһул тэвэд сурв.

— Йо хээмнь, Бата мини, намаг ода чигн бичкн, генн, юм меддго күүнд тоолжаснчн энв! Колхозин парв-лян партийн ячейктә, селсоветин ахлачта күр кесн цаг-тан хамгин түрүнд намаг дуудульна. Эн төрәрчн бидн цуг тус-тустан даалһвртавдн. Зуг ода деерән тэрә-темснә гү-ргү болад хооран саагдж йовна, — гигэд Батан өмнәс зөрглж келчкәд, Занда эмәсн бээдл һарв.

Бата Зандаг башрджахинь медэд, дакнас эвлсн бә-эдлтәһәр сүүвдж авад, арһул йовн-йовж:

— Медсән сурһуль уга ахиртан, эгчиртән келәд, цәә-лһэд нөкд болх мана эрки керг. Нөкд болна гисн юмб? Эндән улаһад бадһлж йовх мана жирһлин заль деер ус кеһэд унтрахар седәд йовдг сүүдр мет дахж йовад, хор-лтан халдаһад йовдг улсиг олад илтгәд, эрсинь һартнь

бэрүлэд, элкн деернь эрэс эрэд оркхларн, бидн эндрк цагин шин ухата, шин өвэрц улсан эврэннь төрскидэн чигн, тер хар саната улст чигн медүлхвдн.

Тер мөрд шатасн күн дегд адһад, әәмсхләрн конюшнд цаһан мөңгн цокарта хар модн һанз уңһаж .Тер һанзин эзн ода чигн олдад угаж. Тер кү олхд бидн кинж нөкд болх йоставдн. Ода тер һанз нанд йовна. Эн һанзиг би чамд өгнәв. Чи маңһдуртан көвүд-күүкдән цуглулчкад, «Эн иим цокарта һанз олж авув, кен гидг күүнә һанз болхв эн?» гигэд эс медсәр сур. Мөр болхнь, теднәс не-жәднь үгин аюд таяд орквза... Тигэд энүнә эзинь олх нег эсв бәәнә. Зүг утцна нег үзүринь олж, авхла болх, цуцлхднь юмн уга. Энүг чи геечквзәч,— гигэд, альчурар оралһата хар модн һанз хавтхасн һарһад, Зандад өгв.

Нөкәдүртән тана школд комсомольцнрин хург ху-раж, бас эн төрәр күүндвр кехм. Иим берк төр үзә-соң-са бәәж хажуһарн давулж болдмн биш. Би маңһдур эн хотна баахн берэд эргүлэд, күүндвр кенәв.

«Берэд эргүлэд» гисн үг соңсн:

— Чи сурһульдан йовхмн бишвч? — Зү уга берэд ю медх билә? — гигэд зөвәр дууһан чаңһаж келчкәд, Зан-да мангна деерән делсәд нүдинь бүркжәсн цөөкн үсән бәрж авад барун һариннь хумха хурһнд ораһад, һазр хэләһәд башрдсн бәәдл һарв.

Бата Зандаг харулһад келжәхинь медчкәд:

— Э-э! Занда, Занда. Чи ода чигн хальмгин авьяс сәәнәр медәд угач... Шин ирсн бичкн берэд хадмдан, ме-дәтә улст хамгин түрүнд, һанзинь авад тәмк нерж өгдмн.

Һанзин сән-мууһинь берэд бас оньһдмн. Эн яһв чигн медәтә күүнә һанз болх. Тер медәтә күүнд тәмк нерж өгдго бер уга бәәсн болх. Сурһулясн би хойр-һурвн до-лан хонгт дутн гижәнәв. Занда, эврән ухал, иим юм үзә-соңса бәәж, яһж хайж йовхв... Хар модн һанзин эзинь эс олв чигн, эн колхозин баһчудт тер һанз олхин тускар колхозин правлянд икәр нөкд болж хәәлцхин сана ору-лад селвгән өгчкәд йовнав.

Цаадк саран үзжәнч? Цагнь ирхлә, сәәхн мандлад һарад аашна. Кен энүг бәрж зогсах? Ямаран сәәхн! Ор-члдн энүг кен эс күләдв? Кен эс таасдв? Кен энүнд дур уга болдгинь меднч?

— Хулһач күн дур уга болдмн. «Сарин сарулд хул-һач дурго» гидг үлгүр бәәнә.

Тер сар мет мандлад һарч йовх мана советин йосна

нилчэр асрулад өөдлж йовх мана аавирин бүрдэж йовх шин жирһлд, тер мандлсн сард туугдад шилжрж йовх харһу сө мет, туугдсн баячудин үлдл ик дурго болцхана. Болһахмн саглхмн, ноолдхмн, негн күртлнь унгинь таслж уга кехмн — гигэд, Бата Зандаг сүүвдж авад хэрү хэрв.

Э уга, дүн-дүлэ. Делкэ цуг төвкнж... Өнгтэ сарин герл үсэр хур орулж үсэрэд, төгөлнгдэн герлтж жүнһарна. Эн хойрин арһул йовсн көлиннь э эрэ бийстнь сонсгдна. Соляд ишксн ишкдл болһнас сависн өвснэ сармтргсн цаһан мөнгн чиг сегсргдж унад, көлврж ишкгднэ. Эн хойрин арднь, дөрвн төгэтэ тергн йовсн мет, дөрвн ут татасн хаалһтрад үлдэд йовна.

— Не, ора болж одв. Эмт серүлэд керг уга. Чи минн келсэр бичэд өрүндэн суйһг йовулчк — гигэд Зандаг герин кирлцэ деер һарһад, тээлгдхлэрн жиигдг күнд харһа үүдиг арһул өргж тээлэд, орулчкад, альхинь атхж мендлэд. Бата хооран цухрв. Зандан һар харһу чуланас харһа үүднэ заагар медг-үлг үзгдж геедрв.

Бата Муузранд ирэд, бергн Цаһана ясчксн маштг орн деерэн арһул цемшж орад кевтв.

«Хар модн һанзин тускар колхозин ахлач адучнрла күүндх, Муузра үкрчнрлэ күүндх, Занда школын көвүд-күүкдлэ күүндх, би комсомольцнрла болн берэдлэ күр кех... Олдл уга хамаран одна тер...» гигэд кесг зүсн уха санад, чеежлэрн ноолдад оркхлань, Батан орнь өвр-шөвт болад кесгтэн унтулхш.

Хург, күр-күүндэн, мөшкө-төгэлц болв. Харлсн улсин герт Бата Занда хойр баһчуд цуглулад, нэр келдэд, һанзин туск төр чигн өөрдүлэд күүндв. Икэр харлсн улсиннь өөр Бата гертнь одад хонв. Өвснэ көдлмшин улсин өөр күүндвртнь чикэн өгэд йовв. Арв һар хонгт амрлһн, завср угаһар шинжлгдв, зэнг-зэ уга.

Батаг йовх гигэд, Цаһана уһаһад, илүрдэд оркчксн хувцн хаалһдан авч йовх хатачксн махн, хээлсн тосн цуг тер ормдан бээһэ.

Тигэд кесг-кесгтэн түүрчэд, түнгшэд, нөөрэн хатаһад орксна хөөн, нег сө Батад, саак байн Богзһаһас орһж йовхднь мөрн тергн деерэн ишгәһэр хучад, суулһж авч ирдг, хар усн деер өрм бөөлһм хальмг келтэ Оватин Молкадын Сергән Василий уханднь орад, шин эсв торс гигэд орад одв.

Бата өрүнднь босн Муузраһас Василий хама бээхинь

медж авад, Васильд мөрн тергэр одад: — Не, Вася, чи нанд ик гидг кергтэ болжанач, — гигэд келэ-келэ бээж, тергн деерэн суулһж авад, «Хар булг» орад харна.

Хаалһдан Васильд колхозд болсн аюлиг деернь дел урһаһад, дорнь сүл урһаж келэд, Васин зүркинь шарк-лулад йовна.

— Би тер йовдличн меднэв. Тигхд би малын доктрт жолач болж ирлэв. Күчтэ гидг шууган болла. Тер түүмр шатасн кишва нохаг кезэнэ зарһла харһулсн болх гиж медлэв, — гигэд, Вася — юн болсн, ямаран күүндэн болсн, кениг тер дарунь харлсиг болн төрүц гем уга мөр хэлэдг Церниг суулһсн күртлнь цээлһв.

— Не, Вася, арһ чамд. Эн хар модн һанзин эзнэ олджахш. «Сурһн бэрн өөнднь, сундлн бэрн гертнь» гидг үлгүр бээдг биший. Чи намаг нег икэр түрж йовх цагт гертм күрглэч, ода терүгичн би мартад угав, мартш угав. Мадна харлжах нег цөөкн гермүд бээнэ. Манд үг келж өгчэхш. Медэ, үзэ бээсн бийнь зэрмснь «медлэв, үзлэв» гиж келдмн биш. «Медхшв гихлэ — нег үг, меднэв гихлэ — хойр үг» гиж эмтнэ үүлдврэс бийэн зааглж келдг бээсмн.

Ода чи эн һанзд сурул кеж авад, хальмгар төрүц үг меддго, холас ирсн йовдцин орсин бээдл һарад, эргэд ялмтин хотдуд төгэл. Күүнэ герт одхларн һанзан һарһж авад тэмк нерэд, бурхдиннь өмн одад, эс медсн болад, худлахар өврэд йов. Йир яһв чигн нег алдг үг һарл уга бээхн уга. Чи нег юмна анч эс авхла, нань нанд арһ уга, хортна мек диилсн болж һарх. Чи бидн хойр баячудин домбртнь биилэд бээсн улслм! — гигэд Бата Басяг даларнь ташад теврв.

— Кен энүгичн ухаль? Төрүн күүнэ уханд орш уга юмн энчн, мана күн арһталч! — гигэд Вася бас маасхлзад инэв.

Удл уга Муузранд ирэд буув, хар модн һанздан сурул кеж авад, сүв-селвгән күүндлэд, Муузранд хонв. Өрүнднь Василий Муузраһ хуучн киртэ хувц сольж өмсэд, нег килһсн деес далвчлж авад, һанзан хавтхлад, һартан нег довуныг мод бэрж авад, хот кедэд, ээлчлэд һарв.

Нег өдр эргэд хойр өдр эргэд, һурвдгч өдртән Василий «Ялмтин экнд» бээсн адуна хош хойр герин өмнх герэрнь нохасла гүвдлдэд орад ирв.

Барана өмн буурл үстэ, бөгдһр нурһта көгшн эмгн

бички көвү наадулад сууна. Эн хошин бригадир Кичгэ Муута урдаснь Батала күүндчкэд, Василий ирхин тускар ирсн бээж. Эмгнлэ ю бис күүндэд, ханздан тэмк нержэж.

Зүн бийдк орна өмн баахн хар-улан бер цуцрсн хар килһсн цулвурин үзүр ширэд сууна.

Василий эврәһәрн мендлэд, барун иргд бүркәтә бәәсн далһа суулһ деер суув.

— Ода энчн юн юмн билә? Муута, цаадклаһан күүндхнчн, — гиж эмгн келчкэд, эс медсн болад, өөрән наачасн көвү аадрулв.

Муута хойр-һурвн үг орсар келәд күүндчкэд, — Я, эн ар һазрин орс Элст орж йовна, ус уухар орж ирж, — гиж дүнгәв.

Василий босад, хар-улан берәс ус сүрж уучкад, хар модн ханзан һарһж авад, тэмк нерәд, һал кеһәд, татн йовж, босад, деед бийд залата эмгнә бурхд, күрд өврсн болад, нег оочарн тәмкиннь ута бүргүлн бээж, өврәд зогсад бәәнә.

— Цецгт од, ямаран юмб энчн! Бурхдин өмн тәмк татад бәәдм энчн! Болха, наадкан үүдн тал һарад тат гигич, — гиж, эмгн тәмк тачасн орсд дүр уга болж келв.

— Хей, орс! Суда давай, — гигәд, Болха һарарн үүдн тал зааһад босв. Василий ханз суржана гиж медсн болад. Болхад сурулинь арчад ханзан өгв.

— Болха, наадкан хэләлч, чамд тәмк нерж өгчәнә, ав, — гиж Муута инәж келв.

Болха ханзинь шүүрч авад, тулһин шиир цокад, до-трк тәмкинь унһав. Василий Болхан — үзүринь ширжәсн цулвуринь авад, эврәннь далвчлж йовсн дееснлә цацулж үзв.

— Эрлһ наадкан, деес хээж йовсн юмн болвза, муу-ха санамр юмб энчн, — гиж амта эмгн дакн келв.

Болха ханзиг эргүләд хэләжәһәд:

— Эәжә, эн көк нүдтлинтн ута һарһдгинь би тань-жанав... Акад юмб, мана аавин ханз энүнәс ю хәәсмб? Йосндан таньжанав. Муута, наадкасн сүрит, би эн хан-зинь өгхшив, — гигәд, зөвәр бахтсн бәәдлтәһәр келәд, бер эәждән үзүлв.

— Я, эрлһ бишл энчн, әдл ханз дала болхугов, — гиж эмгн Болха тал акад нүдәр хэләв.

— Мөн! Би эс таньх билүв! Хәрнь мана аав кесгәс

нааран тэмк татснь үзгдхш, аавдан өгнэв — гигэд, Бол-
ха ханзиг цегдгиннь хавтхд дүрв.

Бригадир Муута эн хамгиг чинжэхэд, Васяд гүнгс
гигэд орсар үг келчкэд:

— Энтн хулдж авлав гинэ. Бичэ өгтн! Хулхач күн
болдг бээдлтэ... Иим деес далвчлсн күн акад болдмн...
Энтн мана мөрдэс бэрж авад унад эрлх күн болжана.
Тадн ханзинь өгл уга аадрулад бэржэтн, би үкс гиж
ахлачд зэнг өгнэв — гигэд, Муута герин бүсэс уята бэ-
эсн мөрөн унж авад, довтлад йовж одв...

Василий эдниг нам ю күүнджэхинь эс медсн бээдл
һарад, гер дотрк өлг-эд өврсн болад эргж йовад, хэрү
одак бүркэтэ суулһ деерэн сууһад, башмган тээлэд, дот-
рнь унсн өвснэ бүр унһаһад, хойр чикэн өгэд суув.

— Амта күүкн баранд хурав чигн болдго гигэд —
юн йовдцн күүнэ ханз таньв гигэд ярвадад бөөнчи?!.
Тер ханзинь өгч йовул өөрк көк нүдтлэн, — гиж эмгн
Болха тал хүүкрдв.

— Ээж, яһжахмт! Энтн аавин ханз мөн гигэд, хавт-
хасн һарһж авад, — хэлэлт эн цокар, хажудк бүг-
жинь, — шигшлүр күртлэн мөн. Эн анднд өгхшв, ааван
ирхлэ өгнэв. Муута ода ирх, эн һөөһитн бэрүлхмн, — гиж
келн, аһс авхар һарв. Василий Болхан ардас — эй,
трубку давай! — гиж хээкрэд, башмган өмсв.

— Ю, дэрк-дэрк! Иим амта шивгчнла харһж күн үк-
дви? Чамаг аяртан өвгн ирхлэ, амичн амһалж болх.
Хотна хутхур...—гигэд, бөгдһр эмгн буру хандн бээж
икэр уурлад одснь медгдв.

Дарунь һаза мөрдин э һарад, колхозин ахлач Те-
мэнг, Бата, Муута, һурвн орад ирцхэв. Василий пиш
хаһрад инэх бээдл һарчкад, эмкәһән зууһад, ээсн күүнэ
бээдл һарһад босад зогсв.

— Болха, одак ханзан үзүл!—гиж бригадир хээкрв.

— Эн — мана аавин ханз. Аав нам ханзан геелэв
гиж, манд келэд уга. Генткн тер йовдцн жууктн хавтха-
сн һарһад тэмк татхлань, таняд булаж авбув. Аавдан
өгнэв, нань күүнд өгш угав, — гиж келн, колхозин ахлачд
һарһад өгв.

— Авалиннь ханз эмгн медхгов, хэлэтн! Мөний? —
гигэд эмгнд ахлач үзүлв.

— Цаадк тэмк нерж өгдг ачта берднь үзүлтн. Хамр
дор амн бөөнэ гигэд хуцжах... шулмд,—гиж буру хандн
бээж эмгн келв.

Василий һулмт эргэд, эмгнэ өмн ирж хальмгар чөклж сууһад.

— Көгшн ээж, ил үнн юм үзэ бээж нуухдан тер, цаадк залата бурхдасн, эн күзүндэн өлгэтэ эркнэсн, эн күрдэсн ээхнтн! Энтн көгшн күүнд килнц болх! Тана бертн, намаг хальмг кел меддго, йовцн орс гигэд «көк нүдтл», «ута һарһдгиг» таньжанав гиснэс авн та амндан орсарн берэн му келвшт. Би эн һанзиг тана өвгнэс хулхалж авсна хөөн, колхозин конюшнд һал өгчөһэд унһачклав, — гиж дамбрлж келн: Болха бертн чик таньжана. Тана өвгнэ һанз мөн эсий?—гигэд, Болха тал хэлөһэд нүдэн чирмв.

— Ю ээжәнэв! Яһсн сээхн келтэ күн бээсмч. Мана өвгнэ һанз мөн, мөн. Мана өвгн Шохндан Бүүрч гидг күүһәр келгж авла. Лам зуңкв минь! — гиж эмгн бурхн талаң хэлэж намчлв.

— Не, залус, эн эмгн ман хойрин күүндэ соңсвт? Көк нүдтэ болв чигн келм медгдэд эс бээнү? — гигэд, Василий ахлач, Бата, Муута һурвна өмн босад зогсв.

Эк бер хойрт ичр болад, дорагшан орн гихлэ, — һазр хату болад, деегшән нисн гихлэ — живр уга болад, нег негән хэлэлдэд, улаж менрлдв.

— Би чамаг игж чонин сүл ишкхичн медлэв — гигэд, Бата Василиг теврв.

— Не, эн һанзин эзн өвгнтн яһла?—гиж ахлач сурв.

— Тер салат бээсн худгас мөрд услхар йовж одла,— гиж Болха келэд, өвгн тал йовхар седв.

— Не Муута, тер өвгн тал одад, тендөһүрн дахулад, колхоз тал күрэд иртн. Бидн шуудтан йовнавдн — гигэд, колхозин ахлач Бата Болха хойриг суулһж авад, хойр хар мөрнэ гүүхәр колхозан темцэд гүүлгэд һарв...